

Một số thách thức đối với vấn đề giáo dục, bảo vệ trẻ em trong gia đình Việt Nam hiện nay

Nguyễn Đức Mạnh

Viện Dân số, Gia đình và Trẻ em

Tóm tắt: Bài viết bàn về một số thách thức đối với vấn đề giáo dục, bảo vệ trẻ em trong gia đình Việt Nam hiện nay, cụ thể là những thách thức trong việc duy trì được vị trí, vai trò của gia đình trong việc chăm sóc, giáo dục và bảo vệ trẻ em trong bối cảnh biến đổi xã hội mạnh mẽ; trong việc cha, mẹ vượt qua được tham vọng của bản thân, lấy tương lai của trẻ em làm mục tiêu, coi trẻ em là trung tâm của sự chăm sóc, giáo dục và bảo vệ; chấp nhận các phương pháp, kỹ năng giáo dục trẻ phù hợp với thời đại mới; cũng như lựa chọn, ưu tiên những phương pháp, nội dung chăm sóc, giáo dục, bảo vệ trẻ phù hợp.

Từ khóa: Trẻ em; Gia đình; Giáo dục và bảo vệ trẻ em.

Trong những thế kỷ qua chưa bao giờ gia đình Việt Nam có nhiều biến đổi và thách thức trong cuộc sống như hiện nay, trong đó có vấn đề giáo dục, bảo vệ trẻ em.

Sở dĩ có điều trên, trước hết là do sự biến đổi của thời đại: Việt Nam đang trong quá trình bước ra từ một xã hội nông nghiệp kéo dài hàng ngàn năm để trở thành một nước công nghiệp. Tư duy, nhận thức của con người

Việt Nam đang thay đổi từng ngày và xuyên suốt trong quá trình đó là mâu thuẫn giằng co giữa chấp nhận cái mới, gạt bỏ cái cũ, gạt lảng cái tốt và loại bỏ cái xấu.

Vấn đề giáo dục, bảo vệ trẻ em trong gia đình Việt Nam cũng đang diễn ra quá trình như vậy. Bên cạnh việc loại bỏ những phương pháp lạc hậu trong chăm sóc, giáo dục trẻ em truyền thống, thì không ít những bài học kinh nghiệm quý giá, những chuẩn mực tốt đẹp cũng bị loại bỏ. Trong khi cần phải mạnh dạn tiếp thu, chấp nhận những chuẩn mực văn minh, tiến bộ mới, thì nhiều quan niệm bảo thủ, lạc hậu vẫn còn là trở ngại cho sự phát triển và bảo vệ trẻ em. Ngay trong quá trình tiếp nhận những cái mới của thời đại, cũng xảy ra những vấn đề lạm dụng quá mức dẫn đến hủy hoại tiềm năng phát triển của trẻ.

Trong bối cảnh như trên tôi cho rằng gia đình Việt Nam hiện nay có rất nhiều thách thức nhưng có 04 thách thức sau đây cần được quan tâm:

Thứ nhất: Về môi trường giáo dục gia đình, câu hỏi đặt ra là làm thế nào gia đình Việt Nam duy trì được vị trí, vai trò của mình trong việc chăm sóc, giáo dục và bảo vệ trẻ em trong bối cảnh biến đổi xã hội mạnh mẽ?

Xu hướng sống hiện đại đang lan truyền khắp thế giới, bắt đầu từ các nước công nghiệp đã phát triển mà theo Peter F.Brucker - một nhà khoa học quản lý Đức gọi là “*thời đại bão táp*” (Peter F.Brucker, 1993). Các quan điểm cực đoan tuyên truyền, cổ vũ rất nhiệt tình cho những kiểu gia đình “*gia đình mô-đun*”, “*gia đình thử nghiệm*”, cổ vũ phụ nữ không chấp nhận kiểu gia đình truyền thống, có con nhưng không muốn lập gia đình, không chịu trách nhiệm với gia đình. Điều đó đã dẫn đến hiện tượng trẻ em sinh ngoài giá thú tăng lên và hình thành kiểu gia đình không đầy đủ (thiếu người cha). Ví dụ ở Mỹ, tỷ lệ sinh con ngoài giá thú là 25%, ở Pháp khoảng 30%, Thụy Điển và Đan Mạch khoảng 50% (Nguyễn Sinh Huy, 2000).

Ở Việt Nam, hiện nay một bộ phận giới trẻ là sinh viên cũng đang trải nghiệm sống thử, thậm chí nhiều trường hợp có con ngoài giá thú. Tỷ lệ gia đình ly hôn cũng tăng cao. Theo Tổng Điều tra dân số và nhà ở năm

2009 nếu tính chung cho dân số từ 15 tuổi trở lên thì có khoảng 28,65 vạn nam giới và 65,81 vạn phụ nữ đã ly hôn; Mức độ ly hôn/ly thân của nữ cao hơn khá nhiều so với của nam cả về số lượng cũng như tỷ lệ. Tình trạng ly hôn có chiều hướng tăng lên trong những năm gần đây: Năm 2008 có 66.347 vụ ly hôn, năm 2013 tăng lên tới 145 vụ (Bộ Văn hóa, Thể thao và du lịch, 2013).

Tình trạng ly hôn/ly thân dẫn đến hàng chục vạn trẻ em thiếu cha/mẹ chăm sóc và giáo dục vì không có gia đình, vì gia đình tan vỡ, vì gia đình không đầy đủ. Theo Báo cáo ngày 8/4/2002 của Tòa án Nhân dân Tối cao thì “chỉ sau 10 năm kể từ 1992 đến 2001, số lượng trẻ em có bố mẹ ly hôn đã tăng gấp 5 lần, nâng tổng số trẻ em có bố mẹ ly hôn khi tuổi còn dưới 18 đã lên tới 99.506 em”. Hậu quả là tuổi thơ và tương lai của các em thật đáng thương và u ám.

Tình trạng muốn thoát ly gia đình, nguy cơ phá vỡ cấu trúc gia đình, hủy hoại môi trường gia đình sẽ làm đảo lộn các giá trị xã hội và trật tự kỷ cương đạo lý trong các tế bào xã hội. Điều đó không chỉ làm cho các giá trị truyền thống tốt đẹp của gia đình bị xói mòn mà tác dụng giáo dục của gia đình đối với trẻ em cũng không còn nguyên vẹn ý nghĩa.

Trong bối cảnh xã hội Việt Nam đang trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa, giao lưu hội nhập văn hoá thế giới, bất luận xã hội hiện đại đến đâu, thiết chế gia đình, môi trường gia đình vẫn là chiếc nôi hình thành nhân cách, lối sống và đạo đức của trẻ em.

Thứ hai: Làm thế nào để các bậc làm cha, mẹ vượt qua được tham vọng của mình, lấy tương lai của trẻ em làm mục tiêu và coi trẻ em là trung tâm của sự chăm sóc, giáo dục và bảo vệ?

Những nghịch lý của cơ chế kinh tế thị trường, buộc gia đình phải đặt ra và lựa chọn giữa việc đầu tư cho sự phát triển tương lai của con cái với những đòi hỏi vật chất trước mắt, những cám dỗ thông thường. Nhiều nghiên cứu đã cho thấy, trong điều kiện cơ chế kinh tế thị trường, không chỉ có các gia đình nghèo mải lo kiếm tiền sinh kế, mà ngay cả các gia đình khá giả cũng ỷ vào đồng tiền để thay thế các quan tâm của mình đối với con cái trong việc chăm sóc sức khỏe, học tập và cả tu dưỡng đạo đức nữa.

Một điều nữa là, việc đầu tư cho con cái, đòi hỏi bố/mẹ phải có kiến thức, hiểu biết và phát hiện thiên hướng, năng lực, phẩm chất của chúng, tạo cơ hội tốt nhất cho sự phát triển của con cái; Không vì kỳ vọng của bố/mẹ mà đòi hỏi con cái phải hoàn hảo, phải làm ta luôn hài lòng. Bố/mẹ chỉ có thể đòi hỏi sự cố gắng tự giác, có tính chất sư phạm đối với con cái và khích lệ chúng trong quá trình giáo dục. Bố/mẹ cũng phải tập vượt qua những đòi hỏi quá cao của mình đối với con cái để biết hài lòng với những cố gắng mà chúng đã đạt được, tránh tạo ra tâm lý tự ti, mặc cảm, thậm chí có hành vi tiêu cực ở chúng, cũng như sự thất vọng của chính bản thân mình. Nên nhớ rằng chính bản thân bố/mẹ cũng chưa bao giờ được hoàn hảo.

Thứ ba: Làm thế nào gia đình chấp nhận các phương pháp, kỹ năng giáo dục trẻ phù hợp với thời đại mới?

Có rất nhiều phương pháp giáo dục trẻ ở các cấp độ, lứa tuổi khác nhau và các kỹ năng khác nhau. Dù vậy, trong giáo dục trẻ em đòi hỏi ở các bậc phụ huynh cần phải có thái độ chấp nhận ở trẻ. Chấp nhận cũng là một phương pháp để giáo dục trẻ em. Chấp nhận không có nghĩa là bố mẹ thỏa hiệp, chấp nhận sự trì trệ, lười nhác của trẻ; không bắt chúng nỗ lực để trở nên tốt đẹp hơn, mà là chấp nhận mức độ chúng đạt được sau khi ta đã tạo đủ mọi điều kiện để chúng tốt đẹp hơn và chính chúng cũng đã cố gắng. Các bậc phụ huynh đừng bao giờ ép con cái mình phải giống như, hay bắt chước một trẻ em khác, vì trên đời này không thể có những đứa trẻ giống nhau về mọi mặt. Bố/mẹ phải biết đặt mình vào địa vị của trẻ và đừng bao giờ bắt chúng nhìn nhận và làm theo quan điểm của mình. Vì chúng sẽ chỉ phát triển theo thiên hướng của chúng dưới sự hỗ trợ, hướng dẫn, giáo dục của những người làm cha, làm mẹ.

Có thái độ chấp nhận con cái thì chúng ta mới ngộ ra rằng bố mẹ cần phải lắng nghe con nói để tìm hiểu cảm nghĩ và tâm tình của chúng; Khuyến khích chúng nói để bày tỏ tư tưởng, những điều chúng nghĩ trong đầu, chứ không nên bắt chúng chỉ nghe mình nói. Quá trình chăm sóc, giáo dục, bảo vệ trẻ cần tôn trọng phẩm giá của trẻ; Mạnh dạn trao cho trẻ trách nhiệm để chúng phát triển tính độc lập. Đồng thời phải biết phản ứng

kip thời và thích hợp với những gì chúng biểu lộ như vui, buồn, ngạc nhiên, sửa sai, bất đồng, tán thành, hay phấn khích... làm sao bố/ mẹ như người bạn tâm giao, người bạn đồng hành cùng trẻ trong quá trình tiến tới sự trưởng thành hoàn mỹ của chúng.

Đây là những thách thức rất lớn đối với nhiều người làm bố, mẹ hiện nay.

Thứ tư: Biết lựa chọn, ưu tiên những phương pháp, nội dung chăm sóc, giáo dục, bảo vệ trẻ phù hợp trong gia đình.

Trong rất nhiều vấn đề chăm sóc giáo dục, bảo vệ trẻ em, các bậc phụ huynh nhiều khi loay hoay không biết lựa chọn các phương pháp nào, nội dung nào là phù hợp với trẻ. Chúng ta có câu “*Mỗi cây mỗi hoa, mỗi nhà mỗi cảnh*”. Có gia đình việc chăm sóc giáo dục con cái thuận lợi và đơn giản, tuy nhiên không ít gia đình gặp nhiều khó khăn, khó vượt qua. Mặt khác, quan điểm phát triển toàn diện không thể phát huy toàn năng trong mọi thời điểm, mọi hoàn cảnh, mọi nhóm tuổi. Điều trên buộc những người sắp làm và đang làm bố/mẹ cần phải có kiến thức hiểu biết về các giai đoạn phát triển sinh lý, tâm lý của trẻ em; Phải có các kiến thức, kỹ năng chăm sóc, giáo dục, bảo vệ trẻ em để vận dụng các phương pháp phù hợp với từng giai đoạn phát triển của trẻ.

Xét cho cùng chăm sóc, giáo dục, bảo vệ con cái trong gia đình phải là giáo dục nhân bản và phải đạt được trên 03 phương diện: (1) *Thế dục*: Hướng dẫn cho con biết cách vệ sinh sạch sẽ, biết bảo vệ sức khỏe và hiểu biết về giới tính; (2) *Trí dục*: Giảng dạy, bồi dưỡng, trau dồi cho con cái kiến thức, tri thức để nâng cao học vấn, hướng dẫn chỉ bảo nghề nghiệp, để chúng có thể sống tự lập, xây dựng tương lai cuộc đời mình, góp phần xây dựng xã hội; (3) *Đức dục*: Răn đe con cái phòng ngừa những thói hư dễ bị nhiễm tập, tập luyện những tính tốt, hướng thiện. Nhất là năm đức tính cột trụ làm nền tảng cho những nhân đức khác gồm có: *Hiếu thảo, khôn ngoan, công bằng, tiết độ và dũng cảm*.

Ngoài ra, các bậc phụ huynh cần phải hiểu biết thế nào là *giáo dục phổ quát* và thế nào *giáo dục đặc thù*. Giáo dục quốc dân là giáo dục phổ quát, giáo dục trong gia đình là giáo dục đặc thù. Không thay thế giáo dục phổ

quát cho giáo dục đặc thù, ngược lại cũng không được lấy giáo dục đặc thù để thay thế cho giáo dục phổ quát. Các bậc phụ huynh cần phải có nghệ thuật kết hợp 02 phương thức giáo dục đó để con cái trưởng thành như chúng ta mong muốn.

Trên đây là một số điều tôi cho rằng hãy còn là những vấn đề nan giải, thách thức đối với giáo dục, bảo vệ trẻ em trong gia đình Việt Nam hiện nay. Tôi cho rằng có thể những điều trên cũng là những trở ngại của không ít người đang quan tâm đến các vấn đề gia đình và trẻ em. ■

Tài liệu trích dẫn

- Báo cáo ngày 8/4/2002 của Tòa án Nhân dân Tối cao (Trích trong báo cáo nghiên cứu đề tài: Thực trạng trẻ em trong gia đình ly hôn. Nguyễn Thiết. Vụ trưởng Vụ trẻ em. Ủy ban Dân số Gia đình và Trẻ em.
- Bộ Văn hóa thể thao và du lịch. 2013. *Sách xanh gia đình Việt Nam*. Nxb. Lao động, Hà Nội.
- Nguyễn Sinh Huy. 2000. *Gia đình Việt Nam trong xu thế phát triển bước vào thế kỷ XXI*. Đề tài xây dựng nội dung cần bồi dưỡng cho cha mẹ học sinh để giải quyết một số vấn đề cấp bách trong giáo dục con hiện nay. Chủ nhiệm đề tài TS. Nguyễn Thanh Bình. Mã số B 98-49-69. Hà Nội.
- Peter F.Brucker. 1993. *Quản lý trong thời đại bão táp*. Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.